

תקוע - לקט מקורות

תשס"ה

חרבת א-תקוע

חורבה בראש תל הנמצא על גבעה מוגנת היטב. מחוברת באוכף לרכס מצפון-מזרח. למרגלותיה, מצפון-מערב, בקעה פוריה - אל בקעה, וממזרח - מדבר יהודה וראשיתן של דרכי הרוחב העיקריות החוצות אותו.

שרידים רבים מאד של מבנים מצויים על התל. לפי חתכים בשיפולי התל מגיע עומק השרידים הביזנטיים והמאוחרים יותר לכדי 2-3 מ'. הרבה בורות ומערות, התל, וחלקם שוכצו בגן החווה הסמוכה. אגן טבילה מעוטר עשוי משיש וורוד ליד שרידים של כנסיה, נמצא בצפון התל. אין אפשרות להעריך את היקף התל הקדום.

ממצא חרסים: במורדות המזרחיים - מהתקופות הישראלית והפרסית; עפ"נ כל התל-מהתקופות הרומית, הביזנטית (כמות מרובה), הצלבנית-ממלוכית (כמות מרובה).

(קטע מתוך הסקר יהודה, שומרון והגולן)

זיהוי האתר

על-פי השתמרות השם בכפר הצמוד לחרבת תקוע (תוקוע). מיקומו ההולם את התאורים הקדומים. השרידים הארכיאולוגיים המתאימים לתאור ההיסטורי.

כמה מחוקרי ארץ-ישראל במאה ה-י"ט וה-כ' ביקרו באתר, ביניהם: רונינזון (1852), טריסטראם (1865), שיק (1878), דאלמן (1908), אבל (1938) ועוד אחרים.

המחקר המקיף והמפורט פורסם ב-P.J.B. ב-1921. מאז נסקר האתר כמה פעמים בשנים 1955-7 על-ידי חוקרים אמריקאים וגרמנים ובשנים 1967-9 על-ידי חוקרים ישראלים. חפירה מסודרת לא נערכה בתל.

(נ.צ. 1700.1157, גובה 825 מ').

החווה

בחלקו הצפוני של התל הקים השייח אבו-סאלם, ראש שבט התעמרה, חווה מרשימה. במקום אוסף שרידים ארכיאולוגיים מהתל; עמודים, כותרות, 6 אבני "ממל" ו"ים" - עדות לשפע בתי-הבד שהיו פעילים באתר.

בחווה - כוסתן עצי פרי ונוי שאינם מצויים במדבר: זיתים, גפנים, חכושים, שקדים, הדרים, קנה, הרדוף ועוד. בשולי הכוסתן פינת-חמד לארוח נכבדים וברכת שחיה קטנה! פזורים בחווה בורות מים וגיתות.

השם

"העזו בני בנימין מקרב ירושלים ובתקוע תקעו שופר" (ירמיהו ו', א'). אפשרות נוספת: על שם פעולת תקיעת אהלים. " ויעקב תקע את אהלו בהר" (בראשית ל"א, כ"ה). שני המושגים קשורים לעולמם של רועי-הצאן. המרעה היה אחד ממקורות הפרנסה העיקריים של אנשי תקוע.

(דכה"י א', ב' כ"ד) "ואחר מות-חצרון בכלב אפרתה ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע".

לדעת חוקרים שושלת יוחסין זאת מתארת את מהלך ההתישבות של בני שבט יהודה כאשר הערים נושאות שמות מקימיהן או להיפך.

תקוע הינה עיר עברית מיסודה. שמה עברי מקורי, הממצא הארכיאולוגי מאשר שנוסדה בתקופת ההתנחלות לערך במאה ה"א לפנה"ס.

תקוע לא נזכרה ברשימת ערי נחלת שבט יהודה ביהושע ט"ו, בתרגום השבעים מופיעה עיר זו בהוספה לפסוק נ"ט יחד עם ערים נוספות בין ירושלים וחברון.

"תקוע ואפרתה היא בית-לחם ופעור ועיטם, ובולון, וטטם, וצובה/שורש וכרם וגלים וביתר ומנורת, ערים אחת-עשרה וחצריהן".

(ככל הנראה לא הצליחו בני שבט יהודה לכבוש ולהוריש את הערים שבמרחב זה בימי יהושע. מכאן שערים אלו לא נמנו ברשימת ערי נחלת שבט יהודה בספר יהושע ט"ו).

האשה התקועית

"וידע יואב בן-צרויה כי לב המלך על אבשלום. וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה ויאמר אליה התאבלי-נא ולבשי-נא בגדי-אבל ואל-תסוכי שמן והיית כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת, ובאת אל המלך ודברת אליו כדבר הזה וישם יואב את הדברים הפיה, ותאמר האשה התקועית אל-המלך ותפל על-אפיה ארצה ותשתחו ותאמר הושיעה המלך... ותאמר האשה ולמה חשבת כזאת על-עם אלקים ומדבר המלך הדבר הזה כאשר לבלתי השיב המלך את-נדחו. כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו ולא-ישא אלקים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח" (שמואל ב', י"ד א-י"ד). (עדות חשובה למצוקת המים בתקוע - הריגת נפש דומה לשפיכת מים ארצה).

"וישלח יואב תקוע" (שמואל ב', י"ד ב'). פרוש הרד"ק: אמרו רבותינו ז"ל מאי שנא תקועה? אמר רבי יונתן מתוך שרגילין בשמן חכמה מצויה בהם והיתה העיר ההיא רבת זיתי שמן וכך אמרו: "תקוע אלפא לשמן". רוצה לומר: העיר המשובחת בשמן בארץ ישראל היתה תקוע לפיכך קורא אותה אלפא לשמן כמו שהאל"ף ראש לאותיות והיתה העיר בחלקו של אשר דכתיב "וטובל בשמן רגליו" שמושך שמן כמעיון.

"תקוע אלפא לשמן" (משנה מנחות פ"ח ג').

רבותנו וכן חוקרים מאוחרים ניסו לזהות את תקוע זו בגליל, מקום בו רבים הזיתים. זאת לאור העובדה שתקוע אשר ביהודה נתונה על ספר המדבר ולא נראו בה עצי זית. סקר בשטח העלה מספר רב של בתי בד קדומים, אבני "ים" ו"ממל" רבות המרוכזות כיום בחוות השיח אבו-סאלם. ברור אם כן שתקוע הקדומה היתה משופעת בשמן ונראה כי משם הביא יואב את האשה התקועית לירושלים. יש מקום לדון כנפרד בשאלה: אילו מהמקורות הקדומים, אכן מתייחסים לתקוע הגלילית.

גיבורי דוד

"אלה שמות הגיבורים אשר לדוד... חלץ הפלטי עירא בן-עקש התקועי" (שמואל ב', כ"ג, ח', כ"ו).

"השישי לחודש השישי עירא בן עקש התקועי ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף (דבה"י א', כ"ז, ט').

ביצועי רחבעם

"וישב רחבעם בירושלים ויבן ערים למצור ביהודה. ויבן את בית-לחם ואת-עיטס ואת-תקוע. ואת-בית צור ואת-שוכו ואת-עדלם. ואת-גת ואת-מרשה ואת-זיף. ואת-אדורים ואת-לכיש ואת-עזקה. ואת-צרעה ואת-אילון ואת-חברון אשר ביהודה ובבנימין ערי מצרות. ויחזק את המצורות ויתן בהם נגידים ואצרות מאכל ושמן ויין. ובכל עיר ועיר צבות ורמחים ויחזקם להרבה מאד ויהי לו יהודה ובבנימין". (דבה"מ ב' י"א ה' - י"ב).

בעקבות פילוג הממלכה ביצר רחבעם את הר-חברון וירושלים. הביצור נעשה על-ידי הקמת מבצרים בפתחי הדרכים המובילות להר משלושה כוונים. הגבול עם ממלכת ישראל מצפון נותר ללא ביצור. (אפשר ורחבעם קיווה לאחד שוב את הממלכה). תקוע סוגרת על מכואותיו המזרחיים של הר-חברון, היא יושבת על הדרך מעין-גדי לגב הר-חברון.

קרב יהושפט עם בני עמון ומואב

"ויהי אחרי כן באו בני-מואב ובני עמון ועמהם מהעמונים על-יהושפט למלחמה. ויבאו ויגידו ליהושפט לאמר בא עליך המון רב מעבר לים מארם והנם כחצצון תמר היא עין-גדי. וירא ויתן יהושפט את-פניו לדרוש לה' ויקרא - צום על-כל-יהודה. ויקבצו יהודה לבקש מה' גם מכל-ערי יהודה באו לבקש את ה'... וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע ובצאתם עמד יהושפט ויאמר שמעוני יהודה ויושבי ירושלים האמינו בה' א-לקיכם ותאמנו, האמינו בבניאיו והצליחו. ויועץ אל העם ויעמד משוררים לה' ומהללים להדרת קדש בצאת לפני החלוץ ואמרים הודו לה' כי לעולם חסדו. ובעת החלו ברנה ותהלה נתן ה' מארבים על בני עמון מואב והר שעיר, הבאים ליהודה וינגפו. ויעמדו בני עמון ומואב על יושבי הר-שעיר להחרים ולהשמיד וככלותם ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו למשחית. ויהודה בא על המצפה למדבר ויפנו אל-ההמון והנם פגרים נפלים ארצה ואין פליטה. ויבא יהושפט ועמו לבז את שללם וימצאו בהם לרב ורכוש ופגרים וכלי חמודות וינצלו להם לאין משא ויהיו ימים שלושה בזזים את השלל כי רב הוא. וכיום הרבעי נקהלו לעמק ברכה כי שם ברכו את ה' על כן קראו את שם המקום ההוא עמק ברכה עד היום. וישבו כל איש יהודה וירושלם ויהושפט בראשם לשוב אל ירושלם בשמחה כי שמחם ה' מאויביהם. ויבאו ירושלם בנבלים ובכנרות ובחצוצרות אל בית ה'".

(דבה"מ ב' כ', א' - כ"ח).

לנסיון איתור מאורעות אלו בשטח, ראה: קרב יהושפט כנגד בעלי הברית - צנני אילן. בית המקרא נ"ג תשל"ג. "מחר רדו עליהם" - יוסי פלדמן. "מדבר יהודה וים המלח" - קובץ מאמרים - החברה להגנת הטבע.

עירו של עמוס הנביא

"דברי עמוס אשר היה בנקדים מתקוע אשר חזה על-ישראל בימי עזיה מלך יהודה וכימי ירבעם בן-יואש מלך ישראל שנתים לפני הרעש. ויאמר ה' מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ואבלו נאות הרעים ויבש ראש הכרמל". (עמוס א' א-ב).

"הנה אנוכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר" (ב', י"ג).

"אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו" (ג', ו').

"ככה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפני הארי שתיים כרעים או כדל אוזן כן ינצלו בני ישראל" (ג', יב').

"וגם אני נתתי לכם נקיון שיניים בכל עריכם וחסר לחם בכל מקומותיכם ולא שבתם עדי נאום ה'. וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר והמטרת על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש. ונעו שתיים שלש ערים אל עיר אחת לשתות מים, ולא ישבעו ולא שבתם עדי נאם ה'. הכיתי אתכם בשדפון ובירקון הרבות גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם ולא שבתם עדי נאם ה'". (ד', ו'-ט').

"ויאמר אמציה אל-עמוס חזה לך ברח לך אל ארץ יהודה ואכל שם לחם ושם תנבא. ובית אל לא תוסיף להנבא כי מקדש מלך הוא ובית ממלכה הוא. ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי וכולס שקמים. ויקחני ה' מאחרי הצאן ויאמר אלי ה' לך הנבא אל עמי ישראל". (ז', י"ב-ט"ו).

"כי הנה אנכי מצווה והניעותי בכל הגויים את בית-ישראל כאשר ינוע בכברה ולא יפול צרור ארץ" (ט', ט').

"הנה ימים באים נאם ה' ונגש חורש בקוצר ודורך ענבים כמושך הזרע והטיפו ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה. שבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את יינם ועשו גנות ואכלו את פריהם. ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם אמר ד' אל-וקיך". (ט', י"ג-ט"ו).

נבואותיו של עמוס משופעות דימויים ומשלים מהווי החיים בתקוע ואזורה - אזור ספר המדבר. הנביא מתאר את חיי הרועים, הנוקדים והיוגבים את מצוקת המים וכדומה.

כביטוי הנפלא של טשרניחובסקי "האדם אינו אלא חבנית נוף מולדתו".
(ראה: גלעד חיים, עמוס בנוקדים מתקוע, "ביח מקרא" נ"ד (חש"ג), עמ' 375-381.

בימי שיבת ציון

"ואומר אלהם אתם ראים הרעה אשר אנחנו בה אשר ירושלים חרבה ושעריה נצחו באש לכו
ונבנה את חומת ירושלים ולא נהיה עוד חרפה... ויאמרו נקום ובנינו ויחזקו ידיהם
לטובה." (נחמיה ב' י"ז-י"ח).

"ואת שער הדגים בנו בני הסנאה המה קרוהו ויעמידו דלתתיו מנעוליו ובריחיו...
ועל ידם החזיקו התקועים ואדיריהם ולא הביאו צורם בעבדת אדוניהם." (נחמיה ג' ג'-
ה').

"אחריהם החזיקו התקועים מדה שנית מנגד המגדל הגדול היוצא ועד חומת העפל."
(נחמיה ג' כ"ז).

תקוע אינה מוזכרת בין הערים אליהם שבו שבי-ציון. יתכן שממנה כלל לא גלו. מכל
מקום, בימי נחמיה היה בה מעמד "אדירים" - אצילים שלא סייעו בשיקום חומות ירושלים.
(האם חברת-השפע - "וישמן ישורון ויבעט, שמנת צְכִיָּם קְשִׁיָּת ויטוש אלוקה עשהו...")
(האזינו, דברים ל"ב ט"ו) - גרם להם לאצילי תקוע שלא לסייע?

בימי המקבים

"כאשר נודע הדבר לבקידס בקש להמיתו. ובהודע זאת ליונתן ולשמעון אחיו ולכל האנשים
אשר אתו ברחו אל מדבר תקוע ויחנו על מי באר-אספר. ובקידס ידע זאת כיום השכת וילך
הוא וכל צבאו לעבר הירדן (חשמונאים א, ט', ל"ב-ל"ג).

לאחר מות יהודה המקבי באו ימי שפל לחשמונאים. בכחידס שלט בארץ, כוחם של המתיוונים
גבר במאור. כנראה שלאזור ספר-המדבר לא הגיעו המתיוונים וכך מצאו בו יונתן ושמעון
מקלט בלא חשש שיוסגרו לבכחידס.

באר-אספר מזוהה עם ביר זעפרון (נ.צ. 1104, 1673) על הדרך העתיקה מזרחה לכפר סעיר.
סמוך למקום הוקם מאחז נח"ל הנקרא "אספר".

לפי פרופ' אבי-יונה ביצר בכחידס את תקוע בשרשרת ביצוריו (חשמונאים א', ט', כ' - טמוס היא תקוע).

מימי שיבת ציון ועד החקופה הרומית היחה תקוע בירת-הפלך (בירת המחוז), וכן אחת מערי מעמדות הלוויים. את מקומה חופס ההרודיון מימי הקמתו בתקופת הורדוס ואילו תקוע הופכת להיות כפר.

המדר הגדול

"ומשום כך היו הקנאים חוששים ממזימותיו, וביקשו לעצור אדם כמותו שהולך ומתחזק נגדם, והם יצאו נגדו בעיקר כוחם המזויין; שמעון יצא נגדם וכהתנגשות שאירעה אחר כך הוא הרג רבים מהם, ואת השאר הניס אל תוך העיר".

"לא עברו ימים מרובים ושמעון חזר ופלש לשטח שלהם ועמו כח יותר גדול והוא קבע את מחנהו בכפר שנקרא תקוע, והוא שלח אחד מחבריו ששמו היה אלעזר לחיל המצב שבהרודיון, שלא היה רחוק משם, שישל אותם שימסרו את המצודה. המשמרות שלא ידעו על מטרת בואו נתנו לך ברצון ליכנס, אבל משהוציא את התיבה: כניעה, שלפו את חרבותיהם ורדפו אחריו, וכשראה שאין מקום לנוס הטיל עצמו מן החומות אל הבקעה שלמטה ונהרג מיד. האדומיים שנבהלו עכשיו מכוחו של שמעון גמרו אומר לבחון את צבא אויבם בטרם יכנסו עמו לקרב". (מלחמות היהודים ד', ט', 5).

התאור מתיחס לשמעון בר-גלורא שהחל לרכז סביבו את העם. אנשי תקוע קבלו מרותו.

מדר בר-כוכבא

1. "שמעון בר כוכבא הנסי על ישראל ליהונתן ולמסכלא סלם... וכל גבר תקועי די ישתכח לותכך בתיה די אינון שרין בגוהן יקצון" (היינו: כל איש תקועי אשר יימצא אצלכם הבתים אשר ישכנו בתוכם לישרפו).

2. אגרת שניה בה נאמר שיש לשלוח אל בר כוכבא "כל אנש מתקוע... לי לותרן". (החיפושים אחר בר-כוכבא - יגאל ידין).

משחי אגרות אלו שנמצאו במדבר יהודה ראלה שתקוע היתה ישוב של יהודים בימי המרד. הרודיון הסמוכה היתה אחת ממפקדותיו של בר כוכבא. בימי בר כוכבא, כמו בימי נחמיה, נתגלו בתקוע תופעות של העדר נכונות לסייע למאמץ הלאומי. כנראה חרבה תקוע בתם מרד בר כוכבא, בעת החורבן עליו מספר דיון קסיוס.

"חמשים ממבחר עריהם הבצורות ותשע מאוד ושמונים וחמשה מחשובי ישוביהם נהרסו עד היסוד. חמש מאות ושמונים אלף איש אבדו בגיחות ובקרבות ואילו המתים ברעב, במגפה ובאש מי ימנה מספר להם. יהודה כולה, או כמעט כולה היתה לשממה... זאבים וצבועים מיללים התפרצו במספר רב אל עריהם". (מלחמת בר-כוכבא - ש. ליבין עמ' קע"ה).

תקוע הנוצרית

מפת מידבא - מצלינת את תקוע ככפר שני מגדלים ושער.

בפרושו לספר עמוס מתאר הירונימוס:

"... היה מן העיר תקוע, המרוחקת שישה מילין מדרום לעיר הקדושה בית-לחם, שנתנה לעולם את הגואל, ומעבר לה אין כל יישוב, אכן אף לא משכנות שדה דמויי תנור שהאפריקנים קוראים מאפאליה...".

... היה רועה לא בשטחים מעובדים ונטועים עצי גפנים, או בלין יערות ובאפרים מוריקים, כי אם בשימון המדבר רחב-הידיים, שהוא מעין אריות בני שחף וידועים בו מקרים של טריפת-צאן".

אוסביוס (אונומסטיקון) - אלתקן במטה יהודה (427), היום הוא כפר תקוע י"ד מילין מירושלים מזרחה. מפה היה עמוס הנביא, אשר גם את מצבתו מראים שם עד היום.

תקוע (496)

היום היא תקוע אצל מדבר ירושלים, לפני היתה עיר מקלט, משם היה עמוס הנביא.

וילי באלדוס הקדוש, שנת 765.

"באו אל כפר גדול בשם תקוע לאותו מקום שלפנים הרג בו הורדוס את הילדים. שם יש עכשיו כנסייה ושם קבור אחד הנביאים".

"תקוע כפר במחוז ירושלים מפורסמת בדבשה".

מסעי נוסעים יהודיים - קברי עמוס ושעיה

... תקוע ובה שדה וסוחרת חבל-נביאים בני (צ"ל - בן) אמוץ ועמוס והם יחד בתוך המערה המטוהרת (קברי אבות).

בתקוע קבור ישעיה הנביא זכר צדיק לברכה (רבי יעקב מאה-13, מפריס).

תקוע - שם קבור הנביא ישעיהו עליו השלום, ועליו בנין נאה (ליחוס אבות).

בחקוע ישעיהו ועמוס בתוך מערה (קבלת צדיקי ארץ-ישראל).

בעיר הזאת (תקוע) יש מערה עתיקה שאומרים כי שם קבור אחד משבעת הנביאים, אשר עצמותיהם קבורות באדמת-הקודש. לפי דעת אחרים הוא קבר עמוס הנביא ולפי דעת אחרים הוא קבר ישעיהו. (יצחק חילו 1333).
(כנראה שהספר מזויף).

אם כי אין לקבוע בהחלט את המקור למסורת על דבר קברו של ישעיהו בתקוע, נראה הדבר שהסיבה לזה היא קביעת קברו של עמוס במקום זה ובהוות ויש דמיון בין עמוס לישעיהו בן-אמוץ... על כן קבעו, על פי צילצול השם בלבד, גם את קברו של ישעיהו בתקוע.
(מ. איש-שלום - קברי אבות).

אשר לקברו של הנביא עמוס, שהראוהו עדיין בימי אוסביוס והירונימוס הקדוש, אולי זו אחת ממערות הקבורה שראיתי על מדרוני הגבעה אשר חורבות תקוע מכסות את גבה. אבל איזו מהן? על זאת יקשה עלי להשיב...

... גם אוסביוס וגם הירונימוס הקדוש הודיעו בפרוש כי מראים בתקוע את קברו של עמוס, בן העיר הזאת, ולא הזכירו כלל את קבר ישעיהו; והלא ברי שלא היו שוכחים לציין זאת אילו היתה מסורת, ולו מחוסרת כמעט כל יסוד, ממקמת באתר הזה את קבר הנביא הגדול. (וויקטור גרן, תאור יהודה, חלק ד).

רשמי סיוורים

ה.ב. טריסטראם - מסע בארץ ישראל 4-1863.

"נקרינו בדרכנו לאתרה של תקוע הקדומה... הכרנו את תקוע לפי הכיור היווני מאבן ורודה, שתאר פורטר, העומד על כנו בין עמודים שבירים, סמוך להריסות כנסייה יונית. ליד הכנסייה ראינו את שרידיו של מצד מרובע, או מבצר, והרבה "אבני גזית" יהודיות. גלי החורבות מכסים אקרים אחדים, ומכאן יכולנו להשקיף הרחק יותר מזרחה משאיפשר לנו מזג-האוויר כשעמדנו על הר הורדוס. אכן שוממת מאד נראתה מולדת הבוקר מתקוע (עמוס) - פראי וזועף הנוף שממנו שאב את הדימויים העזים והקודרים לנבואות הזעם שלו" (עמ' 2-301).

ח'רבת תקוע - ויקטור גרן - 1868

בשעה חמש וחמש עשרה דקות הגענו אל חורבות העיר הקדומה הזאת, הן מכסות גבעה גבוהה ומארכת, שמעל ראשה מקיף המבט בעיקר כלפי מזרח, נוף נרחב מאד ומרשים ביפעת שממונו. הרים חשופים, מבוטרי גאיות עמוקים, הנראים כמו גולשים בשיפוע חריף לעבר ים-המלח; אגן הימה הגדולה הזאת, הנשקפת כעד כמה מפתחים; ומשם והלאה הרי מואב, שעל אחד מהם, בפאת דרום-מזרח, הראנו השייח באצבעו את העיר כרך ואת טירתה. זה המראה שראו עינינו.

אשר לח'רבת תקוע, יש שם מספר גדול יחסית של בתי מגורים קטנים וחרבים, שקווי קירותיהם עודם ניכרים. בין עיי הכתים האלה רואים שרידי כנסייה נוצרית, הרוסה כמעט כליל, באתרה מוטלים עדיין נציבי עמודים אחדים ואגן טבילה מתומן, מעוצב כגוש מונולייתי של גיר אדמדם, שמידותיו הפנימיות: מטר ועשרה סנטימטר העומק, מטר ושלושים סנטימטר הקוטר, על פאות המתומן גולפו צלבים. מי הטבילה היו מחלחלים לתוך בור (עד לפני כמה שנים ניצב האגן באתרו מעל פי הכור. באחרונה נפל על צידו והוא מונח על-פי הכור וסותם אותו - יוחנן).

בפאת צפון-מזרח, על פסגת הגבעה, נראים כמה קטעי קירות בנויים מאבני גזית כשרידי מצודה קטנה, שהתמוטטה מן המסד עד הטפחות.

העיר, קבלה את מימיה ממעיין ומבורות רבים חצובים בסלע. הקירות האלה, וכן מחסנים תת-קרקעיים, ממגורות וקברים הם שרידיה העתיקים ביותר, לפי שהכנינים אשר שרידיהם